

Vladimir Gvozden

VIDLJIVOST NEVIDLJIVOG ČOVEKA

(*Imitatori glasova: o književnom prevođenju i prevodiocima*, ur. Gordana Đerić, Institut za evropske studije, Beograd, 2023)

Naučna savetnica zaposlena na Institutu za evropske studije Gordana Đerić, ideju za knjigu *Imitatori glasova* dobila je početkom 2022. godine, radeći u okviru šireg istraživanja „Kulturni transfer Evropa – Srbija od 19. do 21. veka” koji, kroz program *Ideje*, finansira Fond za nauku Republike Srbije. Zaista, kad je reč o kulturnom transferu između Evrope i Srbije nesumnjivo je da je prevođenje, naročito u devetnaestom i u prvoj polovini dvadesetog stoleća, igralo ključnu ulogu; to je bila, prema rečima jednog starog znalca, velika „epoha prevađanja”. Pa ipak, postoji vrlo mali broj specifičnih studija ili monografija koje tematizuju prevodioce i prevođenje u srpskoj kulturi. Kako je rečeno u jednom od tekstova u knjizi, prevodilac se dominantno razumeva kao „nevidljivi čovek” (F. Rigonat).

Imitatori glasova su zbirka tekstova desetoro poznatih prevodilaca sa nemačkog, engleskog, francuskog, ruskog, turskog i italijanskog jezika (Nikola Bertolino, Arijana Božović, Borivoj Gerzić, Vladimir D. Janković, Mirjana Marinković, Žarko Radaković, Flavio Rigonat, Goran Skrobonja, Jelena Stakić i Anđelka Cvijić), koji su za nas, prema rečima urednice, „imitirali stotine tuđih, nama nepoznatih glasova”. Poenta je, kako ističe autorka, u tome što oni imaju jednu sposobnost više u odnosu na junaka Bernhardove poznate priče „Imitatori glasova” koja je pozajmila naslov ovoj zanimljivoj zbirci. Naime, prevodioci umeju da imitiraju i sopstveni glas.

I zaista, dobili smo niz zanimljivih, raznolikih i inspirativnih tekstova koji, više ili manje eksplicitno, odgovaraju na pitanja urednice grupisana oko društvenog konteksta prevođenja, vrednovanja i odgovornosti prevodioca, ličnosti prevodioca, neprevodivosti, odnosa pisaca i (njihovih) prevodilaca (opširni upitnik se nalazi na kraju knjige, praćen biografijama saradnika). Nemoguće je sažeti svih deset bogatih i dobro osmišljenih tekstova, pa ćemo se ovom prilikom držati samo nekoliko nama bliskih niti. Naš poznati prevodilac ruske i francuske poezije Nikola Bertolino reći će da ga osećaj izgnanstva prati skoro otkad zna za sebe, te da je upravo taj osećaj rukovodio njegovim prevodilačkim nastojanjima. A na pitanje da li je poezija neprevodiva, Bertolino odgovara sledećim pitanjem: „Da li poezija i nastaje u prevodu?” Pozivajući na Jakobsonov pojam kreativne

transpozicije („Pesničko prevođenje je moguće ako se prevod tretira kao adaptacija izvornika, a ne njegova imitacija”), naš poznati prevodilac i književnik zaključuje: „Prevodiocjev je zadatak, dakle, da zadrži neprevodljivost kao najznačajniju osobinu svog prevoda, najznačajniju jer je to osobina koja ga najčvršće vezuje za izvornik.” Prevođenje poezije je stvar stvaralačkog nadahnuća, a „prevodilac poezije živi sa svojim zadatkom neprekidno, od jutra do mraka, iz sekunda u sekund”.

Posebno mesto ima razgovor Petera Handkea i njegovog prevodioca Žarka Radakovića iz 1985. godine, znanog po prevodilačkom postupku koji je opsesivan, samo jednom piscu posvećen. Na Radakovićevo pitanje da li je prevođenje ponovno pisanje, Handke, s izvesnom skepsom, odgovara da prevođenje nije baš isto što i pisanje, ali da jeste kreativno, da jeste stvaranje. Prevodilac uvek zna da će nešto izvući iz teksta koji prevodi, dok u slučaju pisanja nikada ne znamo da li ćemo „to nešto” pronaći i izvući na svetlost dana. Tekst Jelene Stakić iskreno govori o njenoj neobičnoj prevodilačkoj putanji, a posebno je spretno i duhovito oživela susret u Parizu s autorom kojeg je najviše, ne bez muka, prevodila – sa Mišelom Fukoom.

Tema koja je konstanta kod svih saradnika ovog zbornika vezana je za nešto što bi se moglo nazvati etos prevođenja, utemeljen na odricanju i samovanju, kao i na dubokom emotivnom sjedinjavanju s prevođenim tekstom. Uglavnom se svi slažu da prevodilac deluje daleko od očiju javnosti, kao i oko toga da je prevodilačka delatnost dramatično potcenjena. Prevoditeljka mnogobrojnih dela iz savremene turske književnosti Mirjana Marinković prevodioca vidi kao sanjara, a Arijana Božović kaže: „U izvesnom smislu, ko se nije ozbiljno bavio prevođenjem zapravo i ne zna šta je jezik.” U sličnom ključu Anđelka Cvijić parafrazira reči dobitnice Nobelove nagrade za književnost Doris Lesing, po kojima bi prevođenje bilo put ka boljem pisanju, ali uz veliko odricanje.

Kako se čini, na temelju ovog zbornika moglo bi se o prevođenju govoriti dvojako: optimistički i pesimistički. S jedne strane, cilj prevođenja jeste širenje saznanja i upoznavanje sa drugim narodima, njihovim jezikom, tradicijom, kulturom, naukom, simboličkim formama. Kao graditelji mostova između kultura, prevodioci su stvarali ono što smo dugo zvali svetska baština (G. Skrobonja). Značaj prevoda jeste u tome što svaki ima potencijal da neprimetno izmeni odredišnu književnu i jezičku kulturu. Odnosno, kao što u zaključku svog teksta konstatuje Borivoje Gerzić: „Prevođenje s jednog jezika na drugi, u širem smislu, transfer jedne kulture u drugu, održava nas živim.” Iako nesumnjivo postoji „neka tajna sila koja pokreće prevodioce, koja im daje neko osećanje moći” (M. Marinković), pesimizam je pak vezan za nerazumevanje značaja prevođenja u ekonomskom smislu. Gotovo svi saradnici zbornika opravdano se slažu da je prevođenje ekonomski potcenjena kategorija, a o tome najotvorenije govori Vladimir D. Janković. Po njemu, prava nagrada za prevodioca bio bi pre svega novac, a tek potom mogu na red da dođu priznanja i ugled: „Najveća nagrada je [...] to kad književni prevodilac i pisac mogu da žive od svog književnog rada.”

Gordana Đerić u uvodnom tekstu nastoji da osvetli još jednu, i te kako važnu stranu prevođenja. Sledeći stavove Pjera Burdijea, ona ukazuje na razumevanje prevođenja koje je suprotno romantičnim predstavama o njegovoj „neutralnosti”. Pored toga što po-

vezuje, činjenica je da prevođenje razgraničava i deli, stvara nestabilnosti, konstruiše i dekonstruiše poredak u svetu. Evidentan je i geopolitički značaj prevođenja, pogotovo kada je reč o prevodima tehničkih, politikoloških, geostrateških i uopšte teorijskih tekstova (npr. koliko je prevod Renanovog spisa „Šta je narod?“ uticao na liberalni nacionalizam u Srbiji itd.). Ovo je svakako dobar pravac za dalje proučavanje istorije prevođenja u srpskoj kulturi i kulturnih transfera između Srbije i Zapada. Drugi aktuelni pravac bio bi vezan za promišljanje šta će doneti veštačka inteligencija u ovoj oblasti.

Glavni fokus *Imitatora glasova* usmeren je ipak isključivo na književno prevođenje, koje je gotovo uvek bliže utopijskom nego ideološkom polu kulturnih transfera i za njega zaista važi stav kojim Borivoje Gerzić završava svoj prilog zborniku: „Što se tiče književnog prevođenja tačno je: *traduttore e traditore*, ali je izdajnik nužan, a izdajstvo korisno da bi kultura bila živa, a ljudi komunicirali.” Gordana Đerić je prevodilaštvu pristupila sa mnogo poštovanja, pošavši od teze da je ono najznačajnija forma jezika. Kao rezultat dobili smo veoma koristan i na trenutke uzbudljiv zbornik, koji je naišao ne lepe reakcije stručne javnosti, što se dobro videlo na okruglom stolu „Kulturni transfer u savremenosti”, održanom početkom marta na Institutu za evropske studije u Beogradu. Pažnje vredna jeste vest da je u međuvremenu izdavačka kuća „Lom” iz Beograda objavila drugo izdanje zbornika.